RECENZE

RENATA POVOLNÁ: *INTERACTIVE DISCOURSE MARKERS IN SPOKEN ENGLISH*. MUNI Press, Brno 2010, 192 s., ISBN 978-80-210-5373-1.

Od devadesátých let minulého století se vedou diskuse o tom, v jakém vztahu je korpusová lingvistika a analýza diskurzu a v jakém vztahu jsou oba tyto směry zkoumání jazyka v komunikaci k teorii jazyka. Kniha Renaty Povolné je vlastně odpovědí na všechny tyto otázky. Její popis interakčních diskurzních ukazatelů je založen na detailní analýze autentických korpusových dat, nezůstává však u kvantitativní analýzy. Kvalitativní analýza funkcí zkoumaných konstrukcí z hlediska pragmatiky, analýzy diskurzu a konverzační analýzy ukazuje, jak přispívají k hladkému průběhu interakce mezi mluvčími a ke koherenci textu a uplatňují se v oblasti vyjadřování zdvořilosti. Závěrečné shrnutí práce pak představuje významný příspěvek k teorii diskurzních ukazatelů (‚discourse markers') a obecněji k porozumění mluvenému diskurzu.

Diskurzní ukazatele představují populární oblast zkoumání mluveného jazyka, což ale – paradoxně – jejich popis dosti komplikuje. Ve třetí kapitole, kde autorka shrnuje dosavadní výzkum v dané oblasti, se uvádí přes dvacet termínů, pod nimiž se diskurzní ukazatele typu *I think*, *I suppose*, *you know* nebo *you see* v literatuře vyskytují. Cenné pro orientaci v relevantní literatuře je, že autorka dává každý termín do vztahu k teoretické koncepci uplatňované při popisu těchto konstrukcí. Ukazatele, jimiž se kniha zabývá, tvoří podskupinu diskurzních markerů, kterou autorka přesně definuje v závěru třetí kapitoly: jedná se o konstrukce s podobou finitní věty (typicky formálně konstruované jako věta hlavní), které jsou charakteristické pro mluvený jazyk. Z hlediska funkčního představují prostředky textové koherence a vyjadřování zdvořilosti. Tyto konstrukce jsou identifikovány na základě převážně formálních parametrů, ale pro popis jejich funkce je zásadní hledisko pragmatické. Jako optimální termín pro označení zkoumaných konstrukcí zavádí autorka označení ‚interactive discourse markers' (‚interakční diskurzní ukazatele').

Jak již bylo řečeno, autorka vychází z analýzy autentického mluveného jazyka, dialogů zaznamenaných v korpusu *London-Lund Corpus*. Další rozměr práce představuje to, že autorka zvolila tři typy mluvené interakce lišící se bezprostředním zapojením posluchače a tím, zda jde o soukromý nebo veřejný projev: soukromé bezprostřední konverzace, soukromé telefonické rozhovory a veřejné rozhlasové diskuse. Pro detailní analýzu bylo vybráno po třech stejně dlouhých textech (pět tisíc slov) z každého typu konverzace, velikost analyzovaného korpusu byla tedy 45 tisíc slov. V těchto textech bylo identifikováno 532 interakčních diskurzních ukazatelů (275 v bezprostřední konverzaci, 154 v telefonických hovorech, 103 v rozhlasových diskusích).

Pro popis sledovaných konstrukcí zvolila autorka kombinaci několika kritérií: syntaktický typ (formální totožnost s větou hlavní nebo větou vedlejší), orientace na mluvčího či posluchače (která je chápána jako primárně formální kritérium), pozice v replice, prozodické vlastnosti a především celý situační kontext. Tyto charakteristiky diskurzních ukazatelů korelují, jak autorka ukazuje, s jejich

pragmatickou funkcí: jiné funkce plní markery orientované na posluchače (funkce apelová, informační a empatická), např. *you know*, *you see*, *if you remember*, jiné jsou převážně doménou ukazatelů orientovaných na mluvčího (názorové, emocionální a jistotní ukazatele), např. *I know*, *I thought*, *as far as I could tell*; v monitorovací funkci se uplatňují oba formální typy ukazatelů. Nejčastěji sloužily sledované ukazatele k aktivaci informací, které mluvčí sdílí s posluchačem, nebo k uvedení nové informace. Na jednotlivých příkladech můžeme sledovat, jak tyto interakční ukazatele přispívají k hladkému průběhu komunikace, jak se podílejí na výstavbě a koherenci textu a jak zároveň fungují na interpersonální rovině. Funkce diskurzních ukazatelů označovaná jako ‚inform marker' je obzvláště významná v soukromé neformální komunikaci, ať už bezprostřední nebo telefonické.

Výzkum pragmatických funkcí diskurzních ukazatelů potvrdil také nutnost zkoumat odděleně různé žánry mluveného diskurzu. V interaktivnějších žánrech převládají ukazatele orientované na posluchače, které plní funkce pro tento žánr příznačné. Jen markery typu ‚monitor' jsou výrazněji zastoupeny ve všech třech žánrech. Zajímavý je také pohled na diskurzní ukazatele ‚z druhé strany' – tedy popis reakce posluchače. Autorka opět konstatuje výrazný rozdíl mezi bezprostřední neformální soukromou konverzací na jedné straně a rozhlasovou diskusí na straně druhé. Stupeň kooperace mezi mluvčím a posluchačem, k němuž interakční diskurzní ukazatele přispívají, je v prvním typu dialogu výrazně vyšší (v telefonických dialozích narůstá zároveň podíl verbálních reakcí spojených se změnou mluvčího), zatímco v moderované diskusi jsou verbální reakce mnohem méně frekventované, posluchači čekají, až budou vyzváni, aby se ujali slova.

Pragmatické funkce interakčních diskurzních ukazatelů interpretuje autorka v dalších kapitolách také s ohledem na koherenci mluveného textu a na vyjadřování zdvořilosti v mluvené interakci. Interakční markery přispívají výrazně k negociaci významu a porozumění mezi účastníky komunikace a tím i k plynulému rozvíjení dialogu. Ve všech svých funkcích mohou interakční ukazatele zároveň sloužit k vyjadřování zdvořilosti ze strany mluvčího: může jimi indikovat porušení některé z Griceových konverzačních maxim a vést tak posluchače k interpretaci dané implikatury (což vede opět ke koherenci textu); zároveň mohou být interakční diskurzní ukazatele (v daném situačním kontextu) výrazem společenské blízkosti nebo naopak odstupu nebo respektu.

Kniha *Interactive Discourse Markers in Spoken English* je, jak už bylo řečeno, významná i z metodologického hlediska. Z téměř bezbřehé oblasti pragmatických (diskurzních) markerů vyčlenila autorka jeden typ ukazatelů. Vytvořila systém kritérií, která jí umožnila popsat formy a fungování těchto prostředků v autentickém mluveném diskurzu. V závěru práce tak může, jak je pro celou knihu příznačné, shrnout přehledně v dvanácti bodech charakteristické rysy interakčních diskurzních ukazatelů z hlediska fonologického, syntaktického, sémantického, funkčního, sociolingvistického a stylistického.

Kdo v posledních letech sledoval četné publikace Renaty Povolné o diskurzních ukazatelích, jistě si tuto knihu nenechal ujít. Neměla by ale ujít ani pozornosti všech, kdo se zabývají studiem mluveného diskurzu – nebo se jím dosud zabývat nechtěli, protože jim připadal jako oblast chaotická a těžko uchopitelná. Kniha Renaty Povolné ukazuje, jak mnoho je možné o mluveném diskurzu říci detailním přesným všestranným popisem jednoho typu diskurzních ukazatelů.

Markéta Malá (Praha)